

УДК 316.6: [159.922]-057.75
DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.5-1.25>

Т. А. Лигомина

аспірантка кафедри практичної психології
Інститут людини
Київського університету імені Бориса Грінченка

КРИТЕРІЇ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ФЕНОМЕНА

У статті розглянуто деякі теоретичні положення, що визначають зміст вивчення професійного іміджу практичного психолога. Підкреслено значення, що зростає, проблеми формування професійного іміджу психолога в житті суспільства й окремого фахівця. Проаналізовано наукові праці, присвячені проблематиці іміджу, зроблено висновки про зміст поняття «професійний імідж практичного психолога» – певний образ людини як фахівця, професіонала своєї справи, що формується у свідомості суб'єктів сприйняття під впливом його професійних та особистісних якостей. Наголошено на соціальній природі формування іміджу через процес подання психологом свого образу оточуючим і регулюванні цього образу за допомогою процесу взаємодії, реакції суспільства на представлений образ.

За допомогою аналізу соціально-психологічної літератури досліджується проблема визначення критеріїв формування професійного іміджу практичних психологів закладу освіти. Автор розмежує поняття критеріїв і показників. Кожен критерій включає групу якісних показників, які розкривають зміст і характеризують його. Розглянуто різноманітні підходи до критеріального апарату формування іміджу, серед яких проаналізовано суб'єктивний підхід, який відрізняється відсутністю суворого поділу критеріїв і показників, що надає їх взаємозв'язкам велику гнучкість і рухливість. Також підхід, який вивчає психологічну готовність до формування іміджу й визначає критерії готовності фахівця до створення власного професійного іміджу. Визначено поняття «психологічна готовність до формування іміджу».

Узагальнивши підходи до визначення критеріїв і показників сформованості професійного іміджу, що застосовуються сучасними дослідниками, й урахувавши особливості структури професійного іміджу практичного психолога, визначили критерії психологічної готовності практичного психолога до формування власного професійного іміджу (когнітивний, мотиваційний, критерій оцінювання власного іміджу, діяльнісний і рефлексивний, а також соціальний критерій – критерій сприйняття професійного іміджу психолога в масовій свідомості).

Ключові слова: імідж, критерії формування іміджу, професійний імідж, психологічна готовність до формування іміджу, практичний психолог.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства роль професійного іміджу та іміджевої компетентності фахівців значно зросла. Позитивний професійний імідж стає необхідним складником конкурентоздатності фахівців будь-якого профілю та психологів зокрема. Це пов'язано з тим, що навколо професії психолога закладу освіти є низка суперечностей, основна з яких полягає в тому, що, з одного боку, професія дуже затребувана в сучасних реаліях нашої країни, а з іншого – через низький рівень психологічної культури населення немає чіткого розуміння професійної діяльності психологів. Саме тому практичним психологам варто дбати про адекватний імідж професії психолога в суспільстві.

Професійний імідж окремого фахівця складається в імідж професії в суспільстві, тому й відповідальність лежить на кожному практичному психологу. Управління іміджем можна назвати запланованим поширенням інформації з прогнозованим реагуванням цільової аудито-

рії на цю інформацію. І важливим моментом у створенні й управлінні іміджем є впевненість і психологічна готовність до створення іміджу. Розв'язанням цієї проблеми є визначення критеріїв формування професійного іміджу практичного психолога.

Дослідженням професійного іміджу фахівців різноманітного профілю займалося багато науковців, серед яких – О. Панасюк, В. Шепель, О. Наумова, О. Попова, Л. Данильчук, В. Ісаченко, В. Орешкін, І. Ніколаеску, К. Атаманська, Г. Андрєєва, Ю. Дзядевич, І. Сімонова та інші.

Серед дослідників немає однозначності у визначенні поняття «професійний імідж», науковці визначають його так:

– уявлення про людину як про фахівця, професіонала своєї справи (В. Шепель) [14];

– враження про фахівця, яке він справляє на оточуючих, завдяки його професійно-особистісним якостям, комунікативним вмінням, поведінці, а також зовнішньому вигляду (О. Попова) [11, с. 4];

– образ, що формується в результаті соціальної перцепції й зумовлюється суб'єктами сприйняття (Г. Андрєєва) [1, с. 98];

– форма життєвого прояву фахівця, за допомогою якої він, активуючи особистісно-ділові якості, професійно й особистісно самостверджується (І. Ніколаеску) [10, с. 35].

Провівши аналіз наукових розвідок і розглядаючи професійний імідж практичного психолога як соціально-психологічну категорію, дійшли висновку, що в дослідженні професійний імідж психолога буде розглядатися як певний образ людини як фахівця, професіонала своєї справи, що формується у свідомості суб'єктів сприйняття під впливом його професійних та особистісних якостей.

Також важливою для дослідження є теза С. Наумової, що професійний імідж будується на підставі знань про образ ідеального представника тієї чи іншої професії в очах реципієнтів [9].

Як об'єкт соціально-психологічного дослідження імідж є ідеальним об'єктом із такими характеристиками: цілісний, емоційно забарвлений, різноманітний. Він забезпечує процес професійної соціалізації психолога через образ як уявлення про себе до образного подання себе суспільству; від розуміння й самопізнання себе як професіонала до сутнісної самоідентифікації, далі – через процес самовдосконалення та розвитку до самоподання себе суспільству.

Процес формування професійного іміджу практичного психолога закладу освіти неможливо охарактеризувати без визначення критеріїв і показників. Найбільш повно підхід до формування критеріального апарату викладено в роботах О. Ковальової, де автор виділяє три найбільш суттєві групи психологічних ознак-критеріїв. Подібний підхід представлено й у роботах Ю. Дзюевич, О. Городенко, Г. Ксензова, Н. Ключєвої, М. Варданян і низці інших дослідників, які розглядають психологічні особливості професійної діяльності вчителя. Важливою стороною цього підходу є відсутність суворого поділу критеріїв і показників, що надає їх взаємозв'язкам велику гнучкість і рухливість.

На відміну від описаного вище підходу до визначення критеріїв формування іміджу, дослідники А. Калюжний, Л. Карамушка, М. Фадєєва та інші, вивчаючи імідж, виділяють таку категорію, як психологічна готовність до формування власного професійного іміджу, і в дослідженнях описують критерії готовності фахівця до створення професійного іміджу.

Метою статті є визначення й опис критеріїв, відповідних їм показників формування професійного іміджу практичних психологів закладів освіти.

Виклад основного матеріалу. Критерій у науковій літературі визначається як засіб для

судження, ознака, на підставі якої здійснюється оцінювання, визначення чи класифікація чогось. Критерій являє собою сукупність показників, що дають змогу виділити певне явище серед подібних, що характеризують його якомога повно. Критерій як мірило сформованості професійного іміджу конкретизується через показники. Тобто критерій призначений для оцінювання явища з урахуванням усіх його істотних властивостей, всебічно, на відміну від показника, який характеризує явище тільки з одного боку [13, с. 196].

Дослідниця М. Варданян виділяє три рівні сформованості іміджу педагога: позитивний, допустимий і негативний. При цьому автор зауважує, що формування іміджу – послідовна субординація, перехід від рівня до рівня, а виникнення нового щабля формування іміджу зумовлюється змінами, що відбуваються на попередньому щаблі. Отже, у процесі формування іміджу вплив на один елемент тягне за собою вплив на весь імідж, що характеризує розвиток системи іміджу педагога. До згаданих елементів дослідниця зараховує суб'єктний, операційно-діяльнісний і критерій відносин.

Суб'єктний критерій пов'язаний з особистісними характеристиками, емоційними переживаннями суб'єкта іміджу, які проявляються в його діяльності. Операційно-діяльнісний критерій характеризується володінням способами реалізації, діагностики, корекції та розвитку іміджу в професійній діяльності. Критерій відносин спрямований на визначення характеру взаємодії суб'єктів освітнього процесу [3, с. 16].

О. Ковальова виокремлює три найбільш суттєві групи психологічних ознак-критеріїв формування іміджу майбутніх педагогів: до першої належать такі особливості особистості: цілеспрямованість, рішучість, сила волі, емоційна стійкість, правдивість, наявність почуття гумору, інтелектуальний потенціал, оптимізм, інтуїція в ухваленні рішень; до другої – професійно-спеціалізовані якості: володіння ораторським мистецтвом, уміння уникати конфлікту, уміння сперечатися, відповідність обіцянок вчинкам, хазяйновитість, працьовитість, відкритість у спілкуванні, уміння взаємодіяти з органами влади, вміння підбирати кадри, керувати ними, професійний досвід; до останньої – соціальні ознаки: популярність, респектабельність, частота згадування засобах масової інформації, правильний спосіб життя, прихильність до спорту, сімейність, сексуальність, зовнішній вигляд і матеріальне благополуччя [7, с. 8].

Актуальним для нашого дослідження є аналіз таких критеріїв сформованості професійного іміджу: ціннісно-мотиваційний, понятійно-змістовий, комунікативно-компетентнісний, процесуальний. Ці критерії відображають процес формування професійного іміджу – від появи бажання

його сформувати до успішної побудови власного професійного іміджу (Л. Серман).

Ціннісно-мотиваційний критерій є спонукальним чинником активізації формування професійного іміджу, основними елементами якого є мотивація, прагнення, ціннісне орієнтування та внутрішня потреба до створення власного професійного іміджу.

Понятійно-змістовий критерій відображає розуміння змісту поняття іміджу, його основних складників; обізнаність про стратегію, умови й технології формування іміджу.

Комунікативно-компетентнісний критерій охоплює пріоритетні мовленнєво-комунікативні навички: комунікативні навички взаємодії та впливу, емоційно-експресивні навички впливу; навички вербального й невербального спілкування; культуру мовлення.

Процесуальний критерій – це функціональний чинник побудови власного професійного іміджу, володіння навичками успішної самопрезентації, привабливий зовнішній вигляд [12, с. 241].

О. Горovenko розділяє думку попереднього автора, визначаючи мотиваційно-ціннісний; компетентнісний; діяльнісний і комунікативний критерії [4, с. 7].

Також зупинимось докладніше на ще одному підході щодо визначення критеріїв змісту професійного іміджу, який визначив В. Бондаренко:

- габітарний критерій відображається в культурі зовнішнього вигляду;
- когнітивний критерій характеризується рівнем засвоєння знань з іміджелогії;
- мотиваційний критерій – рівень мотивації до створення власного професійного іміджу;
- рефлексивний критерій визначає рівень сформованості рефлексивних умінь;
- практичний критерій описує наявність досвіду іміджеформувальної діяльності;
- особистісно-аксіологічний критерій – це сформованість Я-концепції та самооцінка особистості;
- професійно-мотиваційний критерій – професійна спрямованість особистості;
- мовленнєвий критерій – культура мовлення;
- комунікативний критерій – рівень комунікативних схильностей;
- креативно-діяльнісний критерій – рівень особистісної креативності [2, с. 34].

На противагу описаному вище підходу до визначення критеріїв формування іміджу, низка авторів (А. Калюжний, Л. Карамушка, М. Фадєєва та інші) виділяє критеріїв готовності до формування власного позитивного іміджу. Психологічна готовність до формування іміджу – це стан мобілізації всіх ресурсів носія-прообразу іміджу, націлений на формування власного позитивного іміджу.

У структурі психологічної готовності керівників освітніх установ до формування власного

позитивного іміджу науковці виокремлюють такі складники (Л. Карамушка й М. Фадєєва): **мотиваційний** – усвідомлення значення процесу формування власного позитивного іміджу керівника освітньої організації; переструктурування в результаті такого усвідомлення мотивів управлінської діяльності; формування позитивного ставлення до практичного використання в практиці управлінської діяльності психологічних закономірностей формування іміджу; **когнітивний** – наявність психологічних знань щодо особливостей і чинників формування власного позитивного іміджу, взаємозумовленість позитивного іміджу керівника, персоналу освітньої організації та їх вплив на позитивний імідж закладу освіти; знання психологічних методів і засобів формування власного позитивного іміджу; **операційний** – уміння використовувати прийоми та методи формування власного позитивного іміджу в процесі управлінської діяльності; уміння створювати сприятливе розвивальне середовище, яке сприятиме підвищенню ефективності діяльності всіх учасників навчально-виховного процесу; **особистісний** – розвиток особистісних якостей, що впливають на створення власного позитивного іміджу; розвиток психологічної компетентності управлінця; свідоме планування та реалізація заходів із розвитку власного професіоналізму тощо [6, с. 157].

Серед критеріїв психологічної готовності вчителя до формування іміджу А. Калюжний виділяє мотиваційний – наявність мотиву стати вчителем-професіоналом; когнітивний – усвідомлення компонентів іміджу; операційний – уміння спланувати діяльність щодо створення іміджу [5].

Отже, аналіз наукової літератури свідчить про відсутність єдиного підходу до визначення критеріїв щодо формування іміджу фахівця. Вивчаючи особливості формування професійного іміджу практичних психологів, ми дійшли висновку, що під час виокремлення критеріїв будемо дотримуватися концепції психологічної готовності до створення іміджу.

Усе вище зазначене й виокремлення нами структури професійного іміджу практичного психолога [8, с. 27] дає можливість заявити про критеріїв готовності до формування професійного іміджу практичного психолога закладу освіти, а саме:

- **когнітивний (знаннєвий) критерій** – обізнаність психолога у сфері іміджу: знання щодо структури, закономірностей, механізмів і чинників формування професійного іміджу;
- **мотиваційний критерій** – наявність мотиву стати психологом-професіоналом, розуміння особливостей власної професійної ідентичності, внутрішня потреба до створення власного професійного іміджу, прагнення до розвитку;
- **критерій оцінювання власного іміджу** – рівень задоволеності власним професійним

іміджем, рівень психологічного комфорту практичного психолога;

– **операційний (діяльнісний) критерій** – уміння використовувати прийоми та методи формування власного професійного іміджу психолога, вміння планувати й організувати професійну діяльність щодо формування іміджу;

– **рефлексивний критерій** – знання особливостей своєї особистості, власних сильних сторін, які можна продемонструвати в іміджі, самооцінка та уявлення про ідеальний образ психолога, що існує в суспільстві.

З огляду на те що формування професійного іміджу практичного психолога неможливе без усвідомлення того, як фахівця сприймає аудиторія іміджу, вважаємо за доцільне додати **критерій сприйняття професійного іміджу практичного психолога в масовій свідомості** – це уявлення про сучасного психолога, що існує в суспільстві; визначення впливу емоційного складника на формування уявлення щодо професійного іміджу практичного психолога в аудиторії іміджу.

Висновки. Отже, зважаючи на те що проблема визначення критеріїв формування професійного іміджу є дискусійною, досліджуючи формування професійного іміджу практичного психолога, керувалися підходом щодо критеріїв психологічної готовності до створення іміджу. Охарактеризовано такі критерії готовності до створення професійного іміджу психологів: когнітивний, мотиваційний, критерій оцінювання власного іміджу, діяльнісний і рефлексивний. При цьому, розглядаючи імідж як соціально-психологічну категорію, що формується у свідомості суспільства, вважали за доцільне додати критерій сприйняття професійного іміджу практичного психолога в масовій свідомості.

Подальші дослідження вбачаємо в емпіричній перевірці описаних вище критеріїв психологічної готовності практичних психологів до формування власного іміджу.

Література:

1. Андреева Г.М. Психология социального познания : учебное пособие для студентов высших учебных заведений. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Аспект Пресс, 2004. 244 с.
2. Бондаренко В.І. Критерії, показники та рівні сформованості професійного іміджу майбутніх учителів технологій. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 5 «Педагогічні науки: реалії та перспективи»*. 2015. Вип. 52. С. 32–39.
3. Варданян М.Р. Имидж педагога как фактор здоровьесбережения субъектов образовательного процесса в основной школе : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования». Омск, 2007. 24 с.
4. Горovenko O.A. Формування особистісно-професійного іміджу вчителя загальноосвітнього навчального закладу засобами самопрезентації : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Переяслав-Хмельницький, 2013. 23 с.
5. Калюжный А.А. Психология формирования имиджа учителя. Москва : Владос, 2004. 224 с.
6. Карамушка Л.М. Психология управления закладами середньої освіти : монографія. Київ : Ніка-центр, 2000. 332 с.
7. Ковальова О.О. Психологічні особливості формування основ професійного іміджу у майбутніх педагогів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського. Одеса, 2007. 20 с.
8. Лигомина Т.А. Професійний імідж практичного психолога закладу освіти: сутність поняття та структура феномену. *Інноваційний розвиток науки нового тисячоліття* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 22–23 грудня 2017 року) : у 2 ч. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017. Ч. 2. С. 24–28.
9. Наумова С. А. Имиджелогия : учебное пособие / Том. политех. ун-т. Томск, 2004. 116 с.
10. Ніколаєску І.О. Розвиток професійного іміджу соціального педагога в післядипломній освіті : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Черкаси, 2011. 259 с.
11. Попова О.И. Имидж преподавателя вуза: проблемы трансформации в современной России : автореф. дис. ... канд. соц. наук : 22.00.04 «Социальная структура, социальные институты и процессы». Екатеринбург, 2007. С. 22.
12. Серман Л.І. Аналіз показників та рівнів сформованості професійного іміджу майбутніх учителів іноземних мов. *Педагогіка та психологія*. 2015. Вип. 49. С. 234–244.
13. Философский словарь / под ред. М. Розенталя, П. Юдина. 2-е изд. Москва : Политиздат, 1968. 432 с.
14. Шепель В.М. Имиджелогия. Как нравится людям : учебное пособие. Москва : Народное образование, 2002. 576 с.

Lyhomyna T. A. Criteria for the formation of the professional image of the practical psychologist as a socio-psychological phenomenon

The article describes some theoretical principles, which determine the meaning of study professional image of the practical psychologist. The author pays attention to the growing problem of the formation of the professional psychologist's image in social life and as well as in private life. Analyzed the scientific works, devoted

problems of the image concluded the understanding the concept of the meaning of “professional image of a practical psychologist” – some image of a person as a specialist, as a professionalist, that buildings in mind of individuals under the influence of psychologist's professionals and personal qualities. Emphasized the social nature of image creation through the process of giving the psychologist`s own way to express herself and regulate this image with the help of the process of interaction, the reaction of society to the formed image.

By analyzing the socio-psychological literature, the problem of determining the criteria for the formation of the professional image of practical psychologists of educational institutions is investigated. The author delineates the concept of criteria and indicators. Each criterion includes a group of qualitative indicators that define the content and characterize it. Various approaches to the criterion apparatus of image formation are considered, in the article analyzed the subjective approach which is distinguished by the absence of a strict separation of criteria and indicators, that gives them flexibility. And also an approach that examines the psychological preparedness to the formation of the image and determines the criteria for a specialist's willingness and readiness to create their own professional image. The concept of “psychological readiness for image formation” is defined.

Summarizing approaches to the definition of criteria and indicators of the formation of professional image used by modern researchers, and taking into account the peculiarities of the structure of the professional image of the practical psychologist, the criteria of psychological readiness of the practical psychologist to creation their own professional image (cognitive, motivational, criterion of evaluation of their own image) , as well as the reflective and social criterion – the criterion of perception of the professional image of the psychologist in the mass consciousness).

Key words: *image, criteria for the formation of the image, professional image, psychological preparedness to the formation of the image, practical psychologist.*